

**Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Центр виховної роботи, захисту прав дитини
та громадянської освіти**

**Методичні рекомендації з питань
організації виховної роботи
у закладах освіти
Тернопільської області
у 2019/2020 навчальному році**

Заклади освіти є інститутами громадянського та національно-патріотичного виховання, які втілюють державну політику та національну ідею. Важливо, щоб школа давала не просто теоретичні знання про те, що таке демократія, національна свідомість, патріотизм, відповідальність, а навчала діяти.

Головну роль у вихованні громадянина, патріота, особистості та інноватора має виконувати Нова українська школа. Вона має не просто реагувати на зміни, які відбуваються у суспільстві – а має стати авангардом, рушійною силою цих змін.

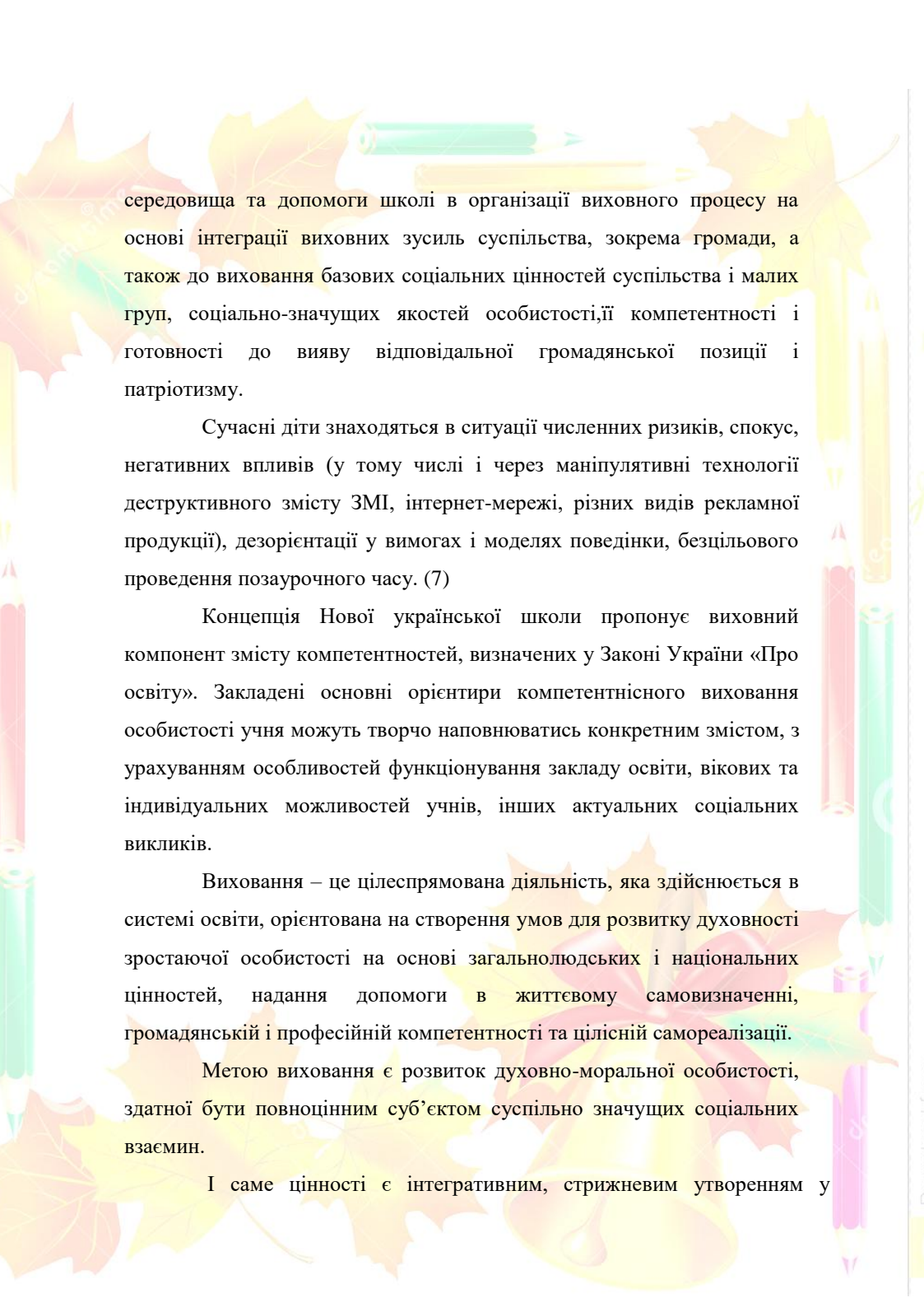
Сьогодні варто зробити наголос на активне виховання, виховання через дію, створення ситуацій успіху, проекти, тренінги та інші інтерактивні форми роботи.

Виховання – це наскрізний процес який формує цінності, здатність справлятися з невизначеністю та складністю, учитися вчитися, підтримувати фізичне та емоційне благополуччя, співпереживати і конструктивно вирішувати конфлікти.

Ураховуючи актуальність питання надаємо методичні рекомендації «**Формування життєвих цінностей дітей та учнівської молоді у Новій Українській школі**».

I. Виховне середовище закладу загальної середньої освіти та виховний простір сучасного учня

Загальна соціокультурна ситуація, виклики щодо збереження цілісності й державності України, військова загроза, завдання консолідації суспільства, реформування системи освіти визначають нагальність підвищення уваги до виховного потенціалу освітнього

середовища та допомоги школі в організації виховного процесу на основі інтеграції виховних зусиль суспільства, зокрема громади, а також до виховання базових соціальних цінностей суспільства і малих груп, соціально-значущих якостей особистості, її компетентності і готовності до вияву відповідальної громадянської позиції і патріотизму.

Сучасні діти знаходяться в ситуації численних ризиків, спокус, негативних впливів (у тому числі і через маніпулятивні технології деструктивного змісту ЗМІ, інтернет-мережі, різних видів рекламної продукції), дезорієнтації у вимогах і моделях поведінки, безцільового проведення позаурочного часу. (7)

Концепція Нової української школи пропонує виховний компонент змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту». Закладені основні орієнтири компетентнісного виховання особистості учня можуть творчо наповнюватись конкретним змістом, з урахуванням особливостей функціонування закладу освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів, інших актуальних соціальних викликів.

Виховання – це цілеспрямована діяльність, яка здійснюється в системі освіти, орієнтована на створення умов для розвитку духовності зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей, надання допомоги в життєвому самовизначенні, громадянській і професійній компетентності та цілісній самореалізації.

Метою виховання є розвиток духовно-моральної особистості, здатної бути повноцінним суб'єктом суспільно значущих соціальних взаємин.

І саме цінності є інтегративним, стрижневим утворенням у

ціннісному ставленні людини до себе та інших, ознаками якого є спрямованість на прояв в учнів власної гідності, поваги до інших та відповідальності за вчинки у своєму житті, готовність здійснювати моральний вибір та керуватися ним у повсякденній діяльності й спілкуванні.

Нормативною базою виховання є:

Конституція України;

Конвенція про права дитини(ратифікована Постановою ВР від 27.02.91 № 789-ХІІ);

Закони України:

«Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII;

«Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III;

«Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV;

«Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV;

«Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 06.07.2010 № 2442-VI;

«Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI;

«Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI;

«Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 09.04.2015 № 314-VIII;

«Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» від 09.04.2015 № 315-VIII;

«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII;

«Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII;

А також: Концепція Нової української школи (2016), Глобальна програма дій з освіти в інтересах сталого розвитку (ЮНЕСКО, 2014), Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і учнівської молоді; Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021р.» Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (2017); Концепція екологічної освіти України.

Базовими духовно-моральними цінностями є – любов, повага до інших, гідність, відповідальність, совість, свобода, толерантність, справедливість, рівноправ'я, ініціативність.

Виховне середовище закладу загальної середньої освіти – це середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину в закладі освіти у сукупності матеріального та духовного забезпечення освітнього процесу, що утворює сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів, розкриття їхніх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно-орієнтованої діяльності.

Виховний простір сучасного учня: мережа закладів загальної середньої освітніх форм власності (загальної середньої та позашкільної освіти), сімейне середовище, вуличне середовище, зона дії засобів масової інформації та комунікаційних технологій.

У 2019/2020 н.р. рекомендуємо виховну діяльність закладів освіти області планувати відповідно до програми «**Нова українська школа**» у поступі до цінностей», яка розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). Режим доступу : <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>, а також обласної програми впровадження Української Хартії вільної людини в навчальних закладах Тернопільської області на 2017-2020 роки.

Важливою складовою виховного середовища закладу загальної середньої освіти є шкільне самоврядування, яке є однією із умов залучення учнів до громадської діяльності. Самоврядування має стати для учнів справжньою школою демократії, школою громадянського становлення підростаючого покоління. Рекомендуємо органам учнівського самоврядування районів(ОТГ) планувати свою діяльність у відповідності до плану роботи обласної учнівської асоціації «Авангард», який буде затверджений на обласному зборі лідерів та розміщений

<https://www.facebook.com/groups/1503977903261578/requests/>.

2019/2020 н.р. рекомендуємо розпочати першим уроком , який налаштує дітей на навчання, дасть їм достатню мотивацію та корисні роздуми. Обираючи ту чи іншу тему, вчителі повинні орієнтуватись на вік школяра; враховувати актуальність проблематики. Орієнтовні

розробки - <https://naurok.com.ua/post/dobirka-rozrobok-pershih-urokiv-dlya-1-11-klasiv>, <https://www.schoollife.org.ua/tag/pershyj-urok/>.

II. Національно-патріотичне виховання

Почуття патріотизму є однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підростаюча особистість. Великою мірою, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, надзвичайно збідненим, оскільки вона перебуватиме поза важливими зв'язками і відносинами, які визначають її соціальну позицію, суспільно значуще функціонування, внутрішнє душевне задоволення, самооцінку, життєвий успіх.

Патріотизм - особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе. Базовими складниками почуття патріотизму є: любов до Батьківщини, народу, родини; діяльнісна відданість Батьківщині; суспільно значуща цілеспрямованість; гуманістична моральність; готовність до самопожертви; почуття власної гідності.

Сьогодні потрібні нові підходи до виховання патріотизму як почуття і як базової цінності особистості. Оскільки 40 % від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснює освітнє середовище, то і відповідальність покладається більша, і можливостей відкривається більше.

З огляду на це рекомендуємо:

По-перше, національно-патріотичне виховання є одним з пріоритетних напрямків діяльності, це справа, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Не менш важливим є повсякденне виховання

поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів - Герба, Прапора, Гімну.

По-друге, виховувати в учнівської молоді національну самосвідомість, налаштованість на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності. З цією метою використовувати активні форми виховної діяльності.

По-третє, системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу.

По-четверте, важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послугоування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

По-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для активізації військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. В школах I-III ст. виділяється додатково згідно штатного розпису 0,5 ставки –рекомендуємо на гуртки військово-патріотичного профілю і доручати вчителям «ЗВ» і фізкультури в першу чергу. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою

про співробітництво між обласним департаментом (управлінням) освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в закладах освіти, зазначено у переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Допоміжним матеріалом для вчителів буде тематичний розділ з вичерпною, підготовленою профільними фахівцями інформацією, в обсягах та змістом навчального матеріалу та періодичністю відповідно до річного тематичного плану. Розділ журналу “Мій погляд”, Інтернет-сторінка сайту ЦВППБ (www.defpol.org.ua) та електронна адреса (e-mail: info@defpol.org.ua) відкрита для налагодження зворотного зв'язку з аудиторією читачів, обговорення з ними проблемних питань та висвітлення досвіду з питань організації військово-патріотичного виховання, а також для надання відповідей, що виникатимуть під час підготовки до проведення та викладання предмета «Захист Вітчизни».

Рекомендуємо проводити місячник військово-патріотичного виховання (21.01 -21.02), декаду захисника України (07.10 – 17.10), тиждень Незалежності (02 – 06.09), тиждень Збройних Сил України (02 – 06.12).

Дієва форма ВПВ – екскурсії і походи (в/ч, музеї, місцями героїчного минулого і сьогодення, тощо), патріотичні вишколи, діяльність історичних клубів, участь у реконструкції історичних подій.

Активізувати профорієнтаційну роботу шляхом проведення зустрічей, роботи гуртків, секцій, екскурсій, вечорів військово-патріотичного напрямку.

Ключовим внутрішнім викликом духовної безпеки нації виступає національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях – «Я-Українець» – «Ми-Українці». Сутність цих почуттів-цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу.

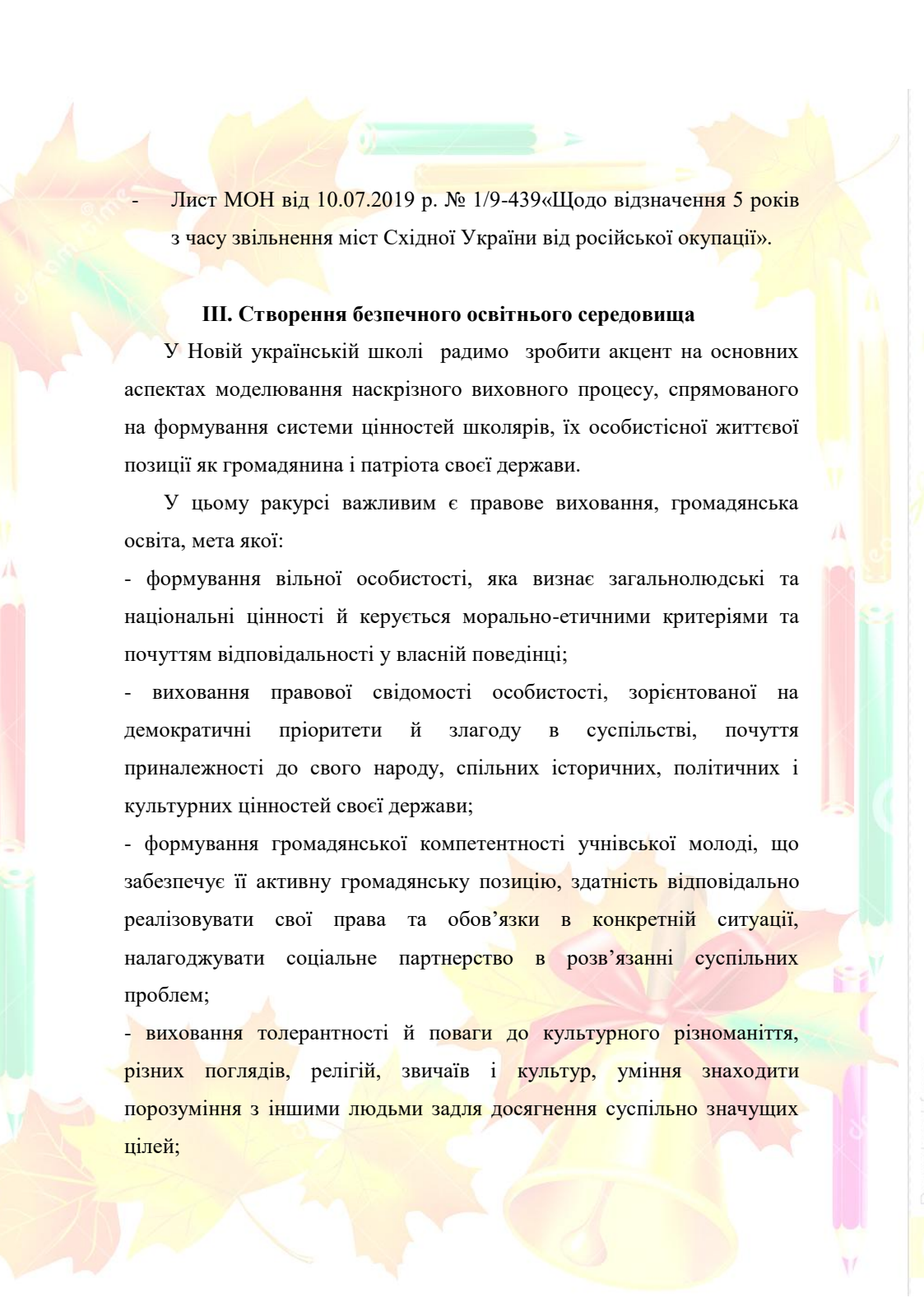
На сьогодні є потреба у тому, щоб повернути українській ідеології її власні: зміст, потенціал, історію, пантеон героїв і визначних діячів, переосмислити існуючий досвід і визначити новітні завдання подальшого розвитку нації, держави, суспільства.

Водночас слід зважати на те, що національна ідеологія формується разом із нацією, її духовним розвитком і становленням, що потребує уваги до виховного аспекту.

Рекомендуємо керівникам закладів освіти використовувати потенціал педагогів, які пройшли навчання у ТОКІППО за тренінговою програмою з національно-патріотичного виховання «З Україною в серці!»

Зверніть увагу!

- Видання Українського інституту національної пам'яті отримали гриф МОН України (https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/vydannya-ukrayinskogo-institutu-nacionalnoyi-pamyati-otrymaly-gryf-mon-ukrayiny?fbclid=IwAR05hWQR35IBzDtq9uH3NvQgzQuJLKioRZxD7sDAQ-GzTo5PQo_6fh99vPI)

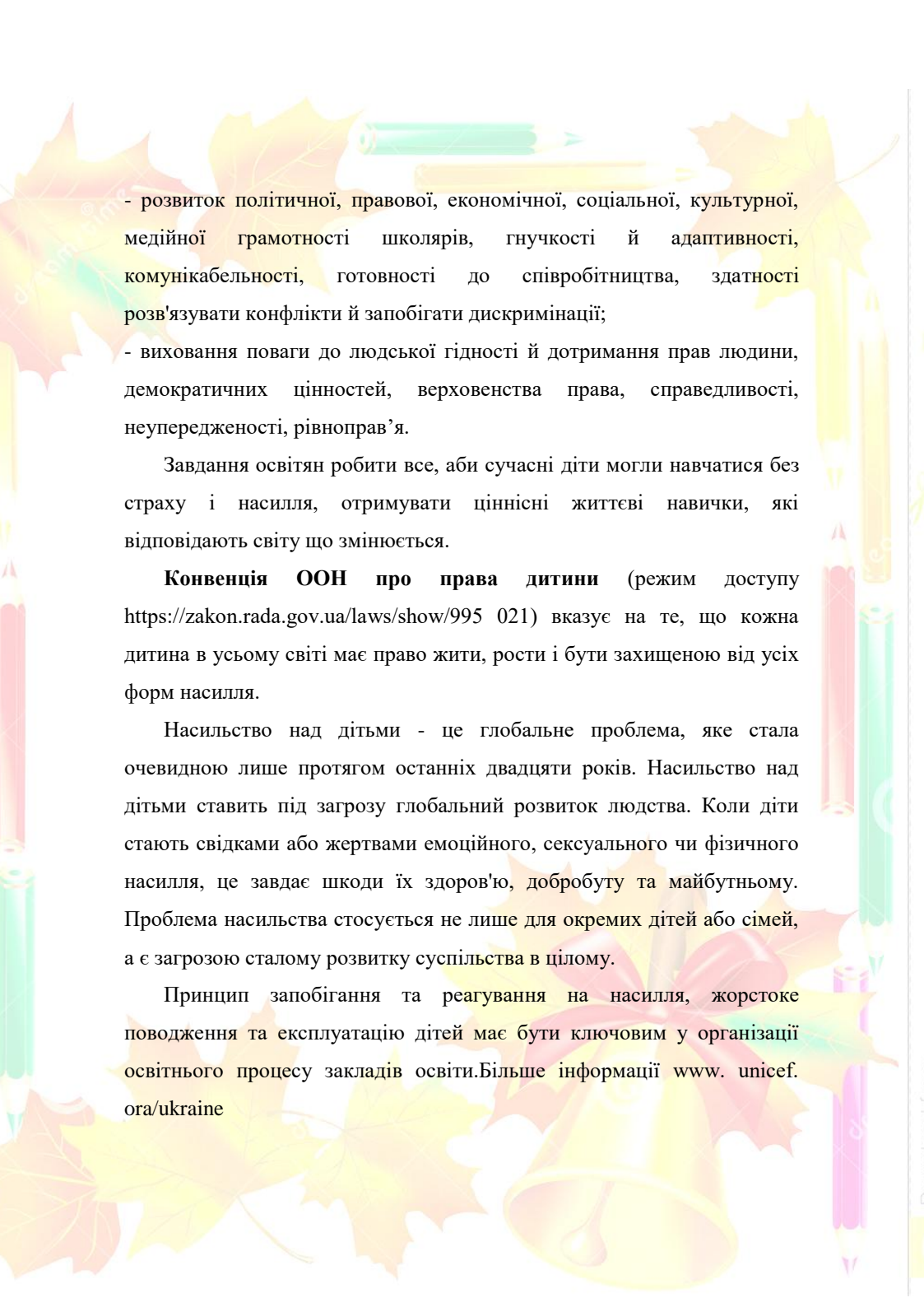
-
- Лист МОН від 10.07.2019 р. № 1/9-439«Щодо відзначення 5 років з часу звільнення міст Східної України від російської окупації».

III. Створення безпечного освітнього середовища

У Новій українській школі радимо зробити акцент на основних аспектах моделювання наскрізного виховного процесу, спрямованого на формування системи цінностей школярів, їх особистісної життєвої позиції як громадянина і патріота своєї держави.

У цьому ракурсі важливим є правове виховання, громадянська освіта, мета якої:

- формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці;
- виховання правової свідомості особистості, зорієнтованої на демократичні пріоритети й злагодю в суспільстві, почуття приналежності до свого народу, спільних історичних, політичних і культурних цінностей своєї держави;
- формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство в розв'язанні суспільних проблем;
- виховання толерантності й поваги до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;

- розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності школярів, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співробітництва, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації;

- виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівноправ'я.

Завдання освітян робити все, аби сучасні діти могли навчатися без страху і насилля, отримувати ціннісні життєві навички, які відповідають світу що змінюється.

Конвенція ООН про права дитини (режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021) вказує на те, що кожна дитина в усьому світі має право жити, рости і бути захищеною від усіх форм насилля.

Насильство над дітьми - це глобальна проблема, яке стало очевидною лише протягом останніх двадцяти років. Насильство над дітьми ставить під загрозу глобальний розвиток людства. Коли діти стають свідками або жертвами емоційного, сексуального чи фізичного насилля, це завдає шкоди їх здоров'ю, добробуту та майбутньому. Проблема насильства стосується не лише для окремих дітей або сімей, а є загрозою сталому розвитку суспільства в цілому.

Принцип запобігання та реагування на насилля, жорстоке поводження та експлуатацію дітей має бути ключовим у організації освітнього процесу закладів освіти. Більше інформації www.unicef.org/ukraine

Зверніть увагу!

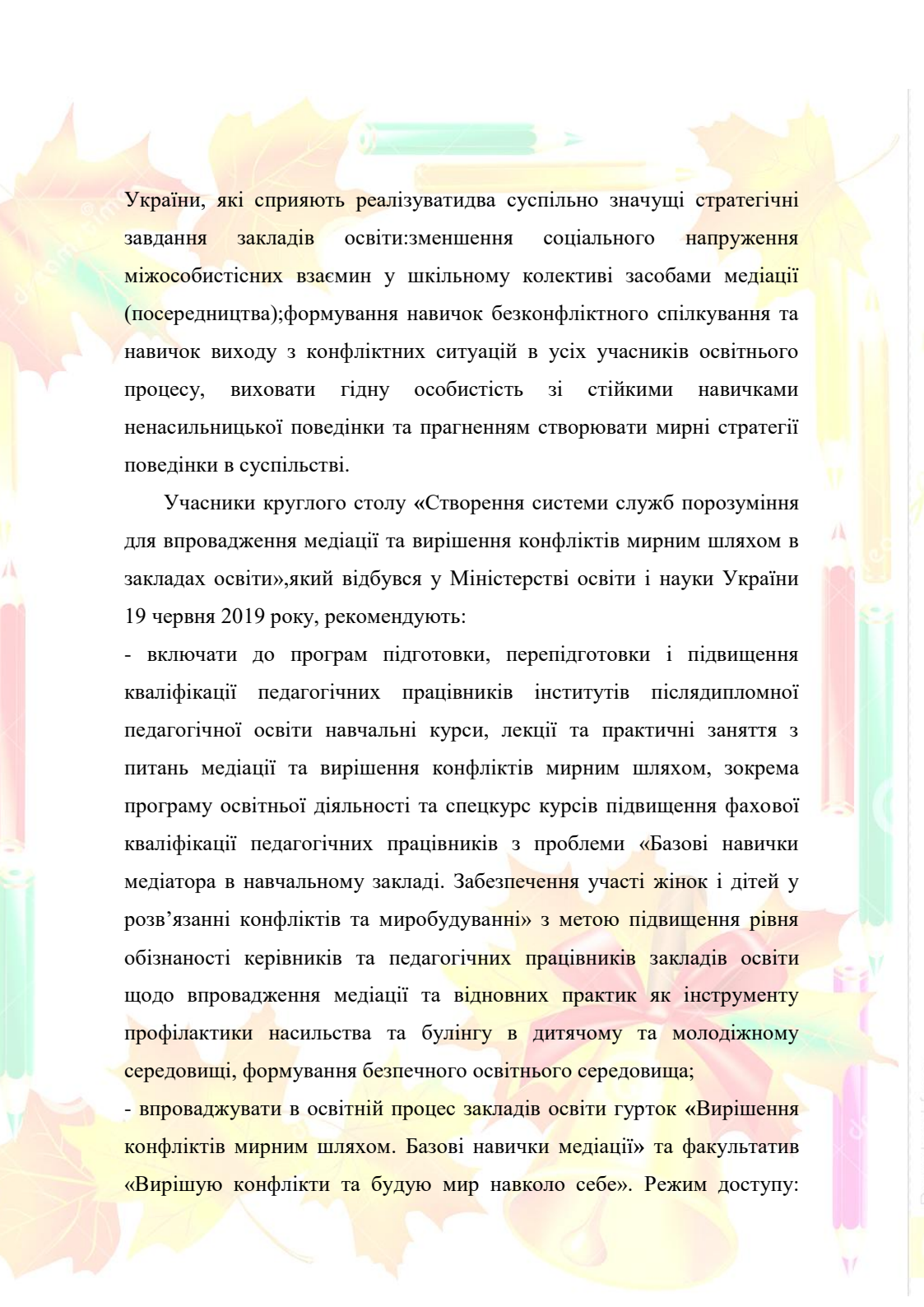
19 січня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р. № 2657-УШ. На сайті МОН розміщено банк педагогічних технологій у рубриці «Корисні посилання щодо теми антибулінгу», а також рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм даного Закону України (лист МОН від 29.01.2019 № 1/19-881).

Для побудови безпечного освітнього середовища у закладі освіти можна скористатися методичним посібником «Кодекс безпечного освітнього середовища», який передбачає навчання школярів, батьків, педагогічних працівників закладів освіти правилам безпечної поведінки особистості, формування навичок уникнення потенційних ризиків та небезпек, а також навичок подолання труднощів у власному житті. Режим

доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidija-bulingu/21kbos.pdf>.

Конфлікти між різними учасниками та учасницями освітнього процесу, проблеми цькування (булінгу) і насильства в шкільному середовищі найчастіше стають перепоною для формування у школярів таких цінностей як толерантність, повага, підтримка, порядність, гармонійне спілкування та співіснування у суспільстві.

Як показує досвід, медіація є ефективним інструментом відновного підходу, який поєднує цінності, принципи, практики і методи вирішення конфліктів. Саме ціннісний підхід став поштовхом до запровадження, за сприяння Міністерства освіти і науки України, ГО «ЛаСтрада-Україна» медіації та служб порозуміння в закладах освіти

України, які сприяють реалізувати два суспільно значущі стратегічні завдання закладів освіти: зменшення соціального напруження міжособистісних взаємин у шкільному колективі засобами медіації (посередництва); формування навичок безконфліктного спілкування та навичок виходу з конфліктних ситуацій в усіх учасників освітнього процесу, виховати гідну особистість зі стійкими навичками ненасильницької поведінки та прагненням створювати мирні стратегії поведінки в суспільстві.

Учасники круглого столу «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації та вирішення конфліктів мирним шляхом в закладах освіти», який відбувся у Міністерстві освіти і науки України 19 червня 2019 року, рекомендують:

- включати до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань медіації та вирішення конфліктів мирним шляхом, зокрема програму освітньої діяльності та спецкурс курсів підвищення фахової кваліфікації педагогічних працівників з проблеми «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у розв'язанні конфліктів та миробудуванні» з метою підвищення рівня обізнаності керівників та педагогічних працівників закладів освіти щодо впровадження медіації та відновних практик як інструменту профілактики насильства та булінгу в дитячому та молодіжному середовищі, формування безпечного освітнього середовища;

- впроваджувати в освітній процес закладів освіти гурток «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» та факультатив «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе». Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiva.pdf>

- використовувати відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація - ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе». Режим доступу:<https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/vihovna-robota-shvaleni-rukopisi/>.

- розвивати співробітництво із громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати досвід у впровадженні медіації та відновних практик;

- проводити освітню роботу із батьками та законними представниками дітей з питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом.

Нагадуємо, що з метою виконання законодавчих вимог Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229, Міністерство освіти і науки України надіслало департаментам (управлінням) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, Інститутам післядипломної педагогічної освіти для використання у профілактичній освітній діяльності методичні рекомендації щодо формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини, адресовані усім фахівцям, які працюють з дітьми та молоддю (лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства наказом МОН від 02.10.2018 № 1047 затверджено **Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами.** Режим доступу:<https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOfNWwoLNJ5RaJIvfro7oazdUw/view>

Інтернет відіграє важливу роль в житті сучасної дитини. Глобальна мережа Інтернет - це необмежений ресурс, який може бути використаний як для навчання, так і для відпочинку та спілкування з друзями. Але Інтернет може бути небезпечним та становити певний ризик, особливо для дітей.

Для профілактичної роботи в нагоді може бути шкільний урок «Інтимне селфі в Інтернеті - жарт чи небезпечний ризик?» в якому акцентується увага на випадках підліткового секстингу та онлайн-групінгу - сумні реальності для України, де діти все частіше потрапляють у ситуації, коли їх фото безконтрольно розповсюджуються в Інтернеті. Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/rozrobka-shklno-go-yrokv-na-temy-bezpeki-pdlltkv-vd-seksyalnih-rizikv-v-merezh-ntemet.pdf>

Рекомендуємо скористатися методикою «Самоорганізований освітній простір (СООП)», яка допомагає учнівській молоді організувати роботу в інформаційному потоці так, щоб отримати лише корисну для себе інформацію. Використання СООП в освітньому процесі допоможе учням сформувати навички інформаційної

комунікації, навчатися працювати в команді, критично мислити, логічно обґрунтовувати свою позицію, розвивати лідерські якості тощо.Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/vihovna-robota-shvaleni-rukopisi/>

З метою належного виконання статей 7, 9, 20, 21, 22, 23, 24 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-І, вважаємо за доцільне:

- створювати умови для розвитку особистості учня, його життєвих компетентностей шляхом впровадження виховної програми для учнів 7-10 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» у формі проведення тематичних виховних годин (1619 годин навчального року для кожного класу).Режим доступу:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/osobista-gidnist-bezpeka-zhittva-gromadvanska-poziciva>

- впроваджувати гуртки та факультативи для учнів 7 - 10 класів закладів загальної середньої освіти «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція». Режим доступу:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/protidiva-torgivli-lvudmi>

- проводити інформаційні кампанії до 30 липня - Всесвітнього дня протидії торгівлі людьми; 18 жовтня - Європейського дня боротьби з торгівлею людьми; 2 грудня - Міжнародного дня за відміну рабства; 10 грудня - Міжнародного дня захисту прав людини тощо.

Для проведення планомірної та систематичної роботи щодо ознайомлення здобувачів освіти зі своїми правами, для уникнення ситуацій їх порушення, для можливості захисту, відновлення

порушених прав, поваги прав інших людей, сприяння формуванню високого рівня правової культури рекомендуємо використовувати такі інноваційні заходи з орієнтовною тематикою: *тренінги, заняття з елементами тренінгу* «Стоп жорсткому поводженню з дітьми», «Насилля в сім'ї – актуальна проблема сучасного суспільства», «Торгівля людьми – як уберегтися від небезпеки», «Захисти дітей від насильства та жорсткого поводження», «Попередження насильства в сім'ї», «Відкрите та ефективне спілкування. Попередження жорсткого поводження та насильства в сім'ї та молодіжному середовищі»; *форум-театри* «Стоп насиллю в сім'ї», «Я – підліток»; *мозковий штурм, брейн-стормінг* «Зупинка під назвою життя», «Обережно! Небезпека у соціальних мережах»; *робота в малих групах* «Гендерна політика. Рівні права, рівні можливості», «Батьківське щастя: виховання без насильства», «Насильство та його види»; *печа-куча* «Насильство в сім'ї. Гендерне насильство», «Безконфліктне спілкування з однокласниками»; *аналіз правових ситуацій* «Вчимося протидіяти насиллю», «Скажемо «ні» насильству в шкільному колективі», «Підвищення рівня обізнаності населення щодо сімейного насилля. Нетерпиме ставлення до насильства»; *дискусії, дискусійні платформи* «Гендерна нерівність та протидія насильству», «Насильство над жінкою в світовій класиці», «Світ без насильства»; *дебати* «Я проти насильства», «Що я знаю про насильство?»; *відеолекторії* «Жертва», «Якщо я не повернусь», «Домашнє насильство», «Про права людини та правозахисну діяльність в Україні», «Чи знаєш ти права людини?», «Що таке насилля?», «Толерантність» «Відповідальне батьківство», «Мій дім – моя фортеця», «Яку поведінку вважати насильницькою?», «Домашнє насильство - це як?»; *виставки плакатів, фоторобіт,*

конкурси малюнків, соціальних роликів, арт-інсталяції, марафони листів дітей до батьків «Мій улюблений світ – без насильства», «Життя без загроз», «Я проти насилля», «Світ без насильства», «Права дитини в малюнках»; флешмоби «Я проти насильства»; воркшопи «Кодекс справжнього чоловіка», «Вчимося володіти емоціями», «Вчимося спілкуванню»; ток-шоу «Попередження насильства, жорстокості у сім'ї та дитячому колективі», «Дитинство без насильства», «Почуйте серцем голос дитини», «Дитина – основа родини», «Стоп насильству»; прес-конференції «Попередження насильства, жорстокості у сім'ї та дитячому колективі», «Дитинство без насильства», «Почуйте серцем голос дитини», «Дитина – основа родини», «Стоп насильству»; переговори «Приклади насилля – вплив фільмів на психіку людини», «Прояви жорстокості до дітей як соціальна проблема»; мікрофони «Проблема жорстокого поводження в сім'ї та шляхи їх вирішення», «Виявлення жертв насильства», «Ознаки дитини, що зазнала насильства», «Види насильства та методи боротьби з ним», «Що робити коли Ви постраждали від насильницьких дій?»; бібліомікси «Насильство у сім'ї», «Толерантне ставлення до осіб, що постраждали від домашнього насильства», «Сучасна щаслива сім'я»; каравани історій з проблеми насильства; квести «Профілактика насильства»; тематичні просвітницькі тижні, акції «Не будь байдужим», «16 днів проти насильства»; велнес-тренінги «Здорова родина – здоровий Я», «Найцінніший дар життя»; геокешинги «Допоможи ближньому»; коворкінги «Як безпечно відстояти свої права»; флешбеки «Історії з минулого»; методичні брифінги, круглі столи, семінарські заняття, конференції «Обери життя без насильства і агресії» «Робота «Гарячої лінії» з питань протидії насильства»;

соціальні диктанти з творчими завданнями; сімейні журнали; оформлення тематичних полиць щодо попередження насильства в сім'ї та заходів протидії торгівлі людьми «Як допомогти, коли тебе про це не просять», «Як володіти собою», «Поради з безпечної поведінки», «Якщо ти зіткнувся з ситуацією насильства», «День проти насильства», «Права дитини», «Інформаційний вплив на молодь», «День проти насильства», «Як долати конфлікти», «Заповіді успішних батьків»; організація консультативних пунктів, де всі учасники освітнього процесу можуть отримати консультації практичного психолога, соціального педагога, юриста, де можна провести зустрічі з фахівцями та отримати відповідні консультації.

Таке розмаїття колективних класичних та інноваційних форм і методів освітньої роботи не лише допомагає охопити одночасно цікавою діяльністю велику кількість підлітків та молоді, але й сприяє підвищенню ефективності правопросвітницької роботи.

Організаторам виховного процесу у закладах освіти Тернопільщини рекомендуємо у 2019-2020 н.р. активізувати діяльність щодо реалізації проекту «Дитяча громадська приймальня».

Отже, мета правового виховання переплітається із завданнями соціалізації й індивідуалізації особистості, які сьогодні полягають у тому, щоби розвивати в учня позитивні загальнолюдські якості, сприяти його адаптації в суспільстві.

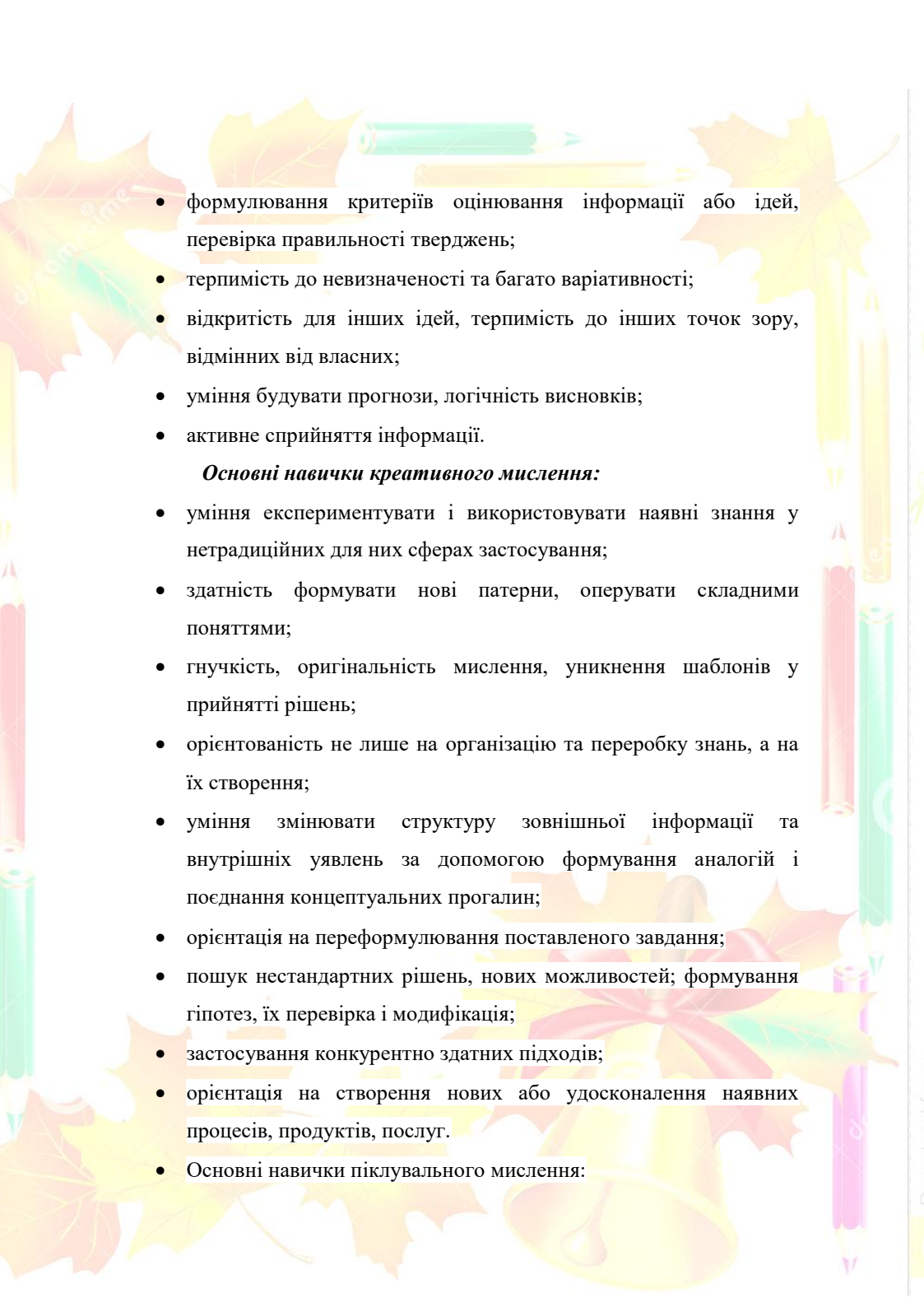
IV. Формування критичного, креативного і піклувального мислення в учнів

-Цільовим мейнстримом (англ. mainstream — основна течія) освіти

сьогодення є формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку», яке має бути *критичним* (особливий спосіб мислення, характерними ознаками якого є здатність оцінювати та аналізувати твердження та факти стосовно будь-якого об'єкта чи явища; робити об'єктивні висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі здобуття й опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, оцінних), *креативним* (прагнути до постійного саморозвитку, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення, бути здатним до вибору із численних альтернатив, що пропонує сучасне життя) і *підкувальним* (цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації в особистісному й професійному плані, так і в інтересах суспільства й держави, тобто враховувати інтереси й потреби оточуючих людей і перебирати на себе відповідальність за свій життєвий вибір і власну життєдіяльність).

Основні навички критичного мислення (основні характеристики логіко-аналітичної компетентності):

- гнучкість мислення;
- зосередженість, аналіз та запам'ятовування інформації;
- визначення ключових аспектів, що містяться у явному або прихованому вигляді нової інформації;
- порівняння та спостереження (виявлення рис подібності й відмінностей об'єктів);
- генерування ідей, розробки виважених рішень;
- ефективне комбінування знань;

-
- формулювання критеріїв оцінювання інформації або ідей, перевірка правильності тверджень;
 - терпимість до невизначеності та багато варіативності;
 - відкритість для інших ідей, терпимість до інших точок зору, відмінних від власних;
 - уміння будувати прогнози, логічність висновків;
 - активне сприйняття інформації.

Основні навички креативного мислення:

- уміння експериментувати і використовувати наявні знання у нетрадиційних для них сферах застосування;
- здатність формувати нові патерни, оперувати складними поняттями;
- гнучкість, оригінальність мислення, уникнення шаблонів у прийнятті рішень;
- орієнтованість не лише на організацію та переробку знань, а на їх створення;
- уміння змінювати структуру зовнішньої інформації та внутрішніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних прогалин;
- орієнтація на переформулювання поставленого завдання;
- пошук нестандартних рішень, нових можливостей; формування гіпотез, їх перевірка і модифікація;
- застосування конкурентно здатних підходів;
- орієнтація на створення нових або удосконалення наявних процесів, продуктів, послуг.
- Основні навички піклувального мислення:

- урахування інтересів та почуттів інших людей;
- орієнтація на діалог у спілкуванні;
- орієнтація на самоосвіту, саморозвиток;
- здатність до поповнення та генерації знань;

уміння оцінювати, наскільки власні дії є корисними для суспільства і держави.

-Педагоги повинні приділяти увагу розвитку критичного, креативного, піклувального мислення у позашкільній діяльності, що сприяє вдосконаленню філософських і комунікативних навичок, формуванню активної громадянської позиції, професійної орієнтації та усвідомленого вибору майбутньої професії.

У своїй книзі «Психологія критичного мислення» відомий американський психолог Дайана Халперн розглядає КМ як інструмент для набуття знань. Таке мислення передбачає застосування безлічі конкретних інструментів, методів і технік, яких цілком можна навчитися. Фахівці зараховують КМ до списку семи найважливіших життєвих навичок, потрібних кожній дитині.

Поради, які допоможуть дітям розвинути КМ:

-*Запитуйте й цікавтесь.* Виявляйте повагу до відповідей дитини незалежно від того, чи вважаєте ви їх правильними. Ви можете сказати: «Це цікаво. Розкажи, чому ти так думаєш». Використовуйте такі фрази, як «Мені було цікаво почути твою думку про це», «Як би ти вирішив цю проблему?» і т.д. Образно кажучи, ви кидаєте дитині м'яч, а вона пасує його назад.

-Цікавтесь тим, звідки дитина знає. Це просте запитання допомагає дітям усвідомити їхню здатність міркувати. Якщо казати дітям, що вони помиляються, це одразу ж паралізує їх мислення.

-Переконливі й непереконливі аргументи. Якщо інша дитина на перерві наказала вашій дитині «віддати їй гроші, бо «так тут зведено», допоможіть своїй дитині сформулювати захисну відповідь про те, чому такий аргумент поганий.

-Гіпотези та припущення. «Якщо ми зробимо це, як ти гадаєш, що станеться?», «Спрогнозуймо, що буде далі». Дозвольте дітям думати по-іншому. Надихайте їх придумувати інші варіанти: «Придумаймо всі можливі рішення».

-Інформація не є істиною. Допоможіть дитині зрозуміти, що жоден веб-сайт або стаття самі по собі не можуть дати їй повну та правдиву інформацію. Допоможіть визначитись, вибрати потрібні думки.

-Пошук додаткової інформації. «Як ми можемо більше дізнатись про це? Твоя мама багато знає про це? Можливо спитаємо в неї? Пошукаємо в Інтернеті?»

-Повага до опонентів. Виказуйте повагу до людей, чії ідеї відрізняються від ваших, тоді це допоможе дитині зрозуміти, що можна мислити критично і при цьому успішно соціально взаємодіяти з іншими людьми.

-Забезпечте можливості для гри. Під час гри діти тестують можливості свого мислення та з'ясовують, що станеться, якщо опустити крейду у воду або змішати кукурудзяний крохмаль із водою та зробити пасту. Застосовуючи ігрові методи просто неба або в приміщенні та рольові ігри, ви тим самим забезпечуєте дітям

можливість пробувати нове і спостерігати їхню реакцію, пробувати щось ще й визначити наскільки змінюється ця реакція. Цей неформальний процес дослідження має вирішальне значення для КМ.

- Форми і методи роботи можуть творчо доповнюватись і наповнюватись змістом, актуальним до потреб вікового і морально-духовного розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей.
- Виходячи з цього, педагоги повинні акцентувати увагу на залученні учнів до участі в мовно-літературних конкурсах у 2019/2020 н.р. (X Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді ім.Т.Шевченка, XX Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, XIX Всеукраїнський конкурс учнівської творчості, XIII Міжнародний конкурс з українознавства).
- Також у 2019-2020 н.р. рекомендуємо керівникам органів управління освітою на місцевому рівні забезпечити участь обдарованих дітей у фестивалі - конкурсі патріотичної пісні, прози та поезії «Свята Покрова»; фестивалі дитячих хореографічних колективів. Детальна інформація щодо організації даних заходів буде розміщена на сайті ТОКІШПО та у спільноті Центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти <https://www.facebook.com/groups/206780763071428/>.

Рекомендуємо керівникам закладів освіти широко впроваджувати вивчення місцевого фольклору, зокрема на гуртках народознавчого спрямування. З метою відродження народних традицій радимо популяризувати у закладах автентичні фольклорні дійства,

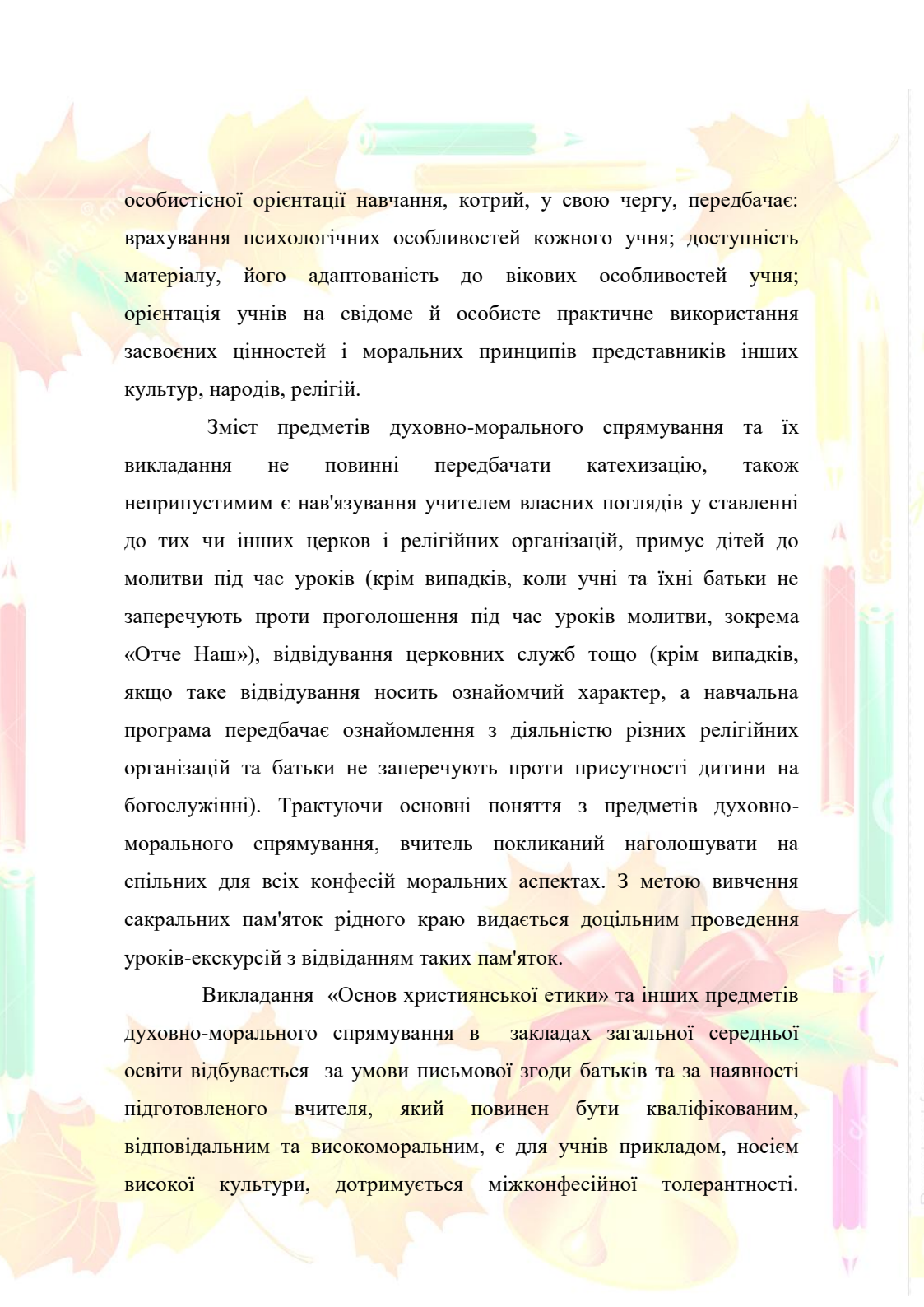
шкільні конкурси вертелів, виставки-конкурси Різдвяної та Великодньої атрибутики тощо.

Впровадження елементів народної культури на якісно високому рівні естетичного сприйняття, засвоєння і переростання у норми життя – важливий важіль піднесення естетичного виховання.

V. Духовність і мораль як базові цінності виховання

Предмети духовно-морального спрямування мають сприяти, у першу чергу, соціалізації особистості, її духовно-моральному зростанню. Вони належать до світоглядних предметів, засвоєння яких повертається до особистості, реалізуючись у ставленні людини до самої себе, інших людей, світу загалом. Курс «Основи християнської етики», який викладається в Тернопільській області, має світський характер, адаптований для викладання в умовах багатоконфесійності на засадах екуменізму. У 2015 році поновлено гриф на програму «Основи християнської етики». (Позиція 2966. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. «Основи християнської етики» 1-11 кл. Свічадо/ Лист МОН від 16.07.2015 № 1/11-10027). Тому викладання курсу «Основи християнської етики» здійснюється згідно даної програми. У закладах дошкільної освіти навчання здійснюється за програмою «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» рекомендованою Міністерством освіти і науки України (Лист від 29.12.2015 № 1/11-19157).

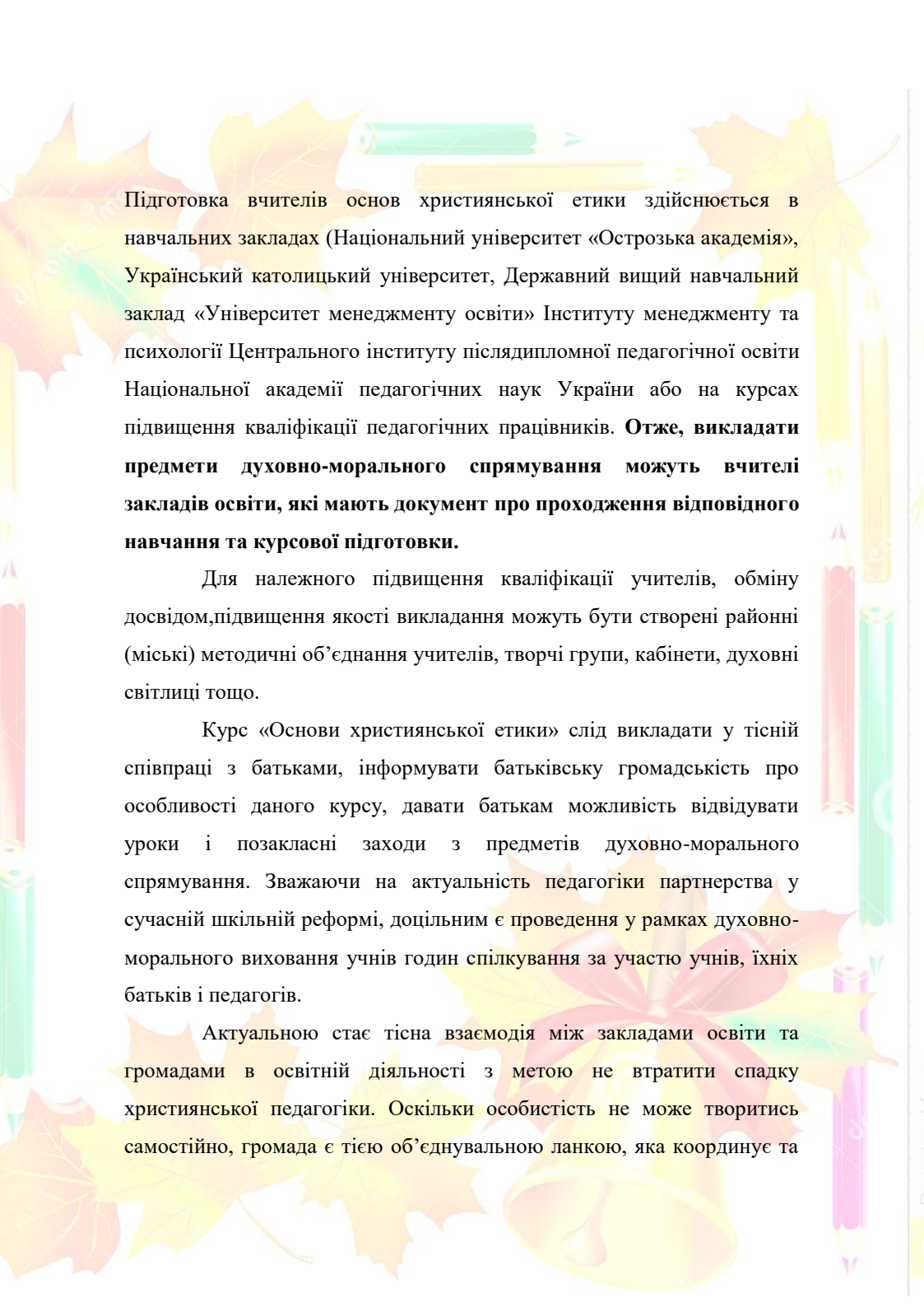
Основними принципами вивчення предметів духовно-морального спрямування є: принцип відокремлення школи від Церкви; принцип свободи совісті, який передбачає право вибору батьками відповідних курсів на підставі світоглядних переконань; принцип

особистісної орієнтації навчання, котрий, у свою чергу, передбачає: врахування психологічних особливостей кожного учня; доступність матеріалу, його адаптованість до вікових особливостей учня; орієнтація учнів на свідоме й особисте практичне використання засвоєних цінностей і моральних принципів представників інших культур, народів, релігій.

Зміст предметів духовно-морального спрямування та їх викладання не повинні передбачати катехизацію, також неприпустимим є нав'язування учителем власних поглядів у ставленні до тих чи інших церков і релігійних організацій, примус дітей до молитви під час уроків (крім випадків, коли учні та їхні батьки не заперечують проти проголошення під час уроків молитви, зокрема «Отче Наш»), відвідування церковних служб тощо (крім випадків, якщо таке відвідування носить ознайомчий характер, а навчальна програма передбачає ознайомлення з діяльністю різних релігійних організацій та батьки не заперечують проти присутності дитини на богослужінні). Трактуючи основні поняття з предметів духовно-морального спрямування, вчитель покликаний наголошувати на спільних для всіх конфесій моральних аспектах. З метою вивчення сакральних пам'яток рідного краю видається доцільним проведення уроків-екскурсій з відвіданням таких пам'яток.

Викладання «Основ християнської етики» та інших предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя, який повинен бути кваліфікованим, відповідальним та високоморальним, є для учнів прикладом, носієм високої культури, дотримується міжконфесійної толерантності.

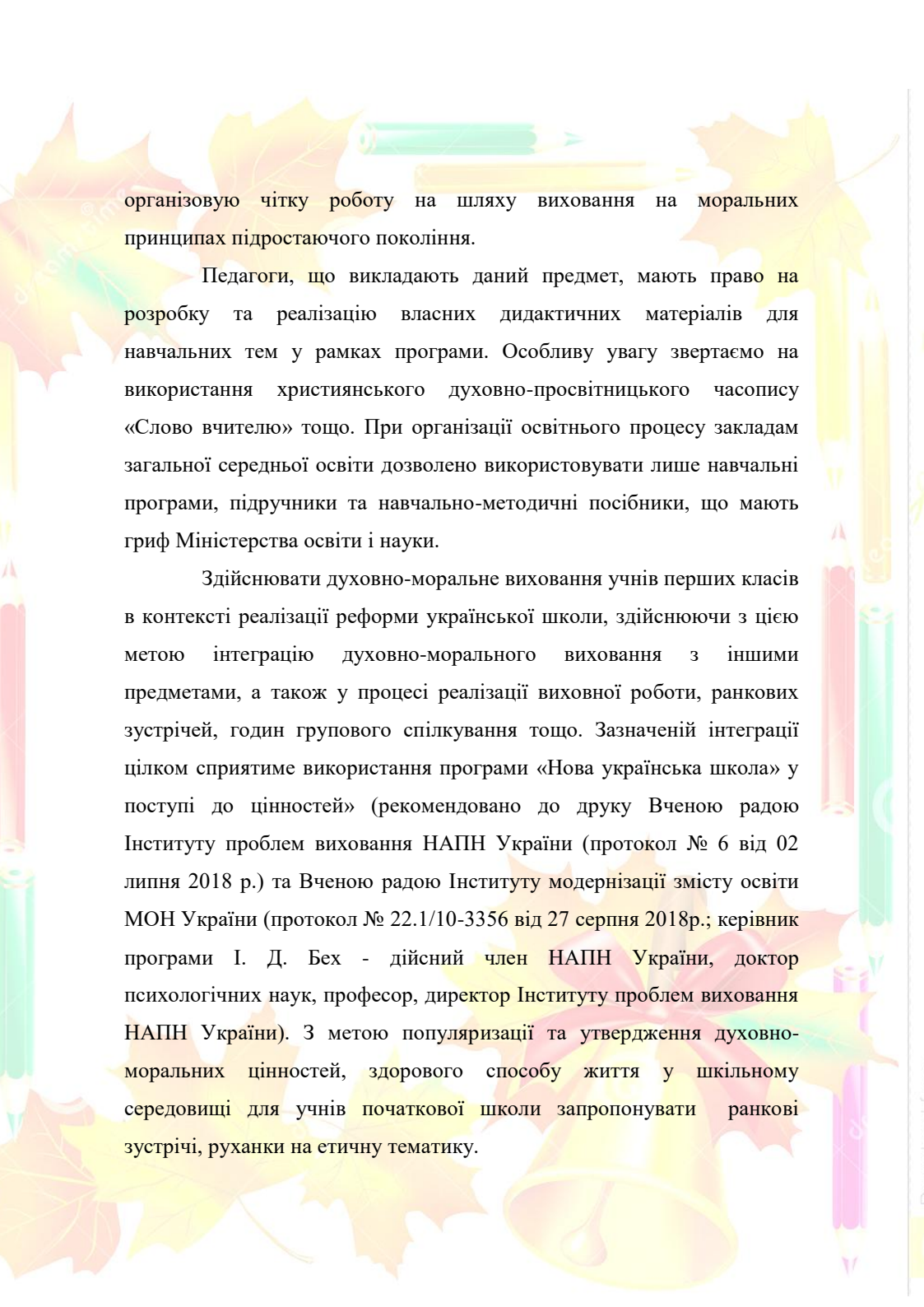

Підготовка вчителів основ християнської етики здійснюється в навчальних закладах (Національний університет «Острозька академія», Український католицький університет, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Інституту менеджменту та психології Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України або на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників. **Отже, викладати предмети духовно-морального спрямування можуть вчителі закладів освіти, які мають документ про проходження відповідного навчання та курсової підготовки.**

Для належного підвищення кваліфікації учителів, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання учителів, творчі групи, кабінети, духовні світлиці тощо.

Курс «Основи християнської етики» слід викладати у тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості даного курсу, давати батькам можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предметів духовно-морального спрямування. Зважаючи на актуальність педагогіки партнерства у сучасній шкільній реформі, доцільним є проведення у рамках духовно-морального виховання учнів годин спілкування за участю учнів, їхніх батьків і педагогів.

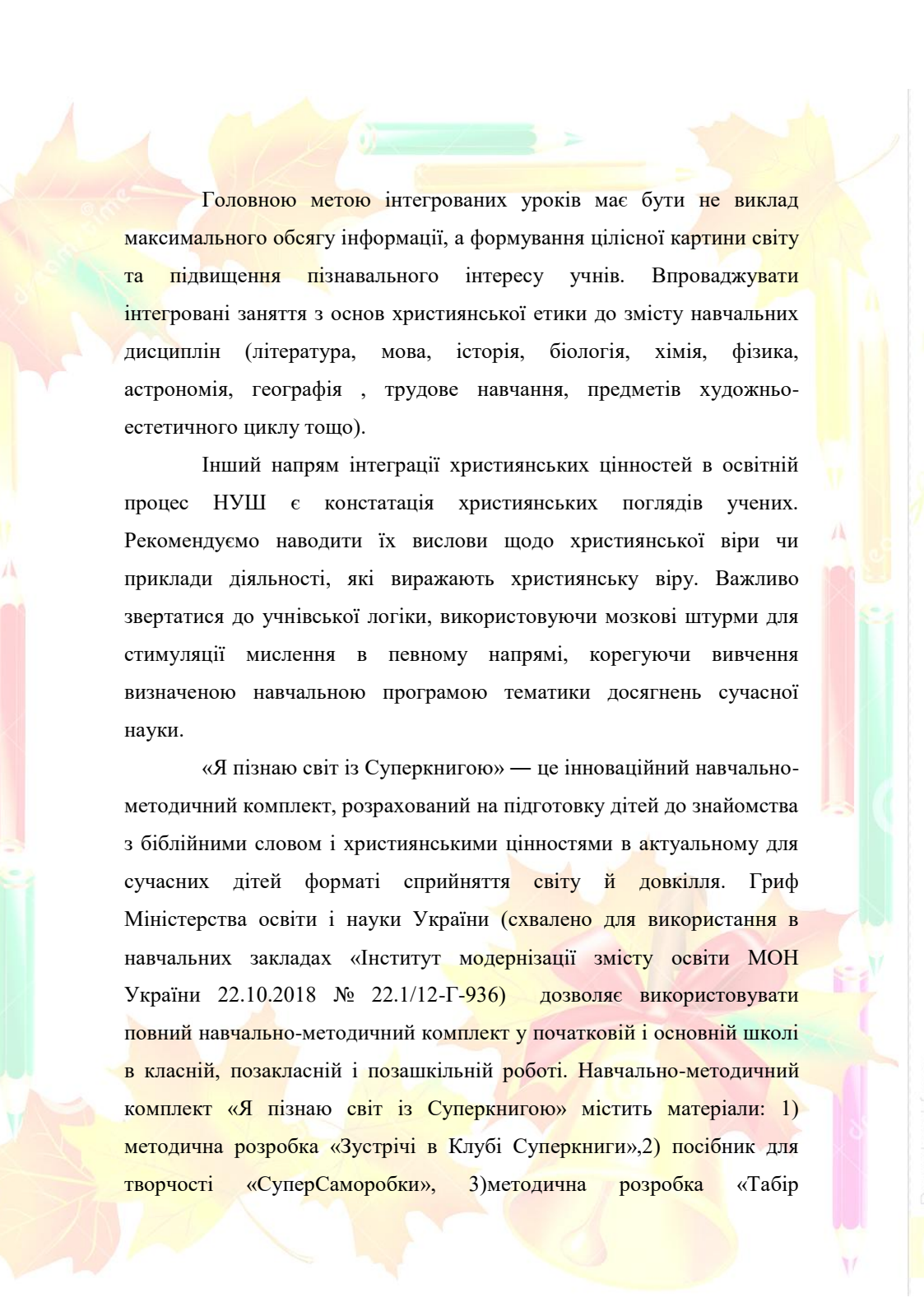
Актуальною стає тісна взаємодія між закладами освіти та громадами в освітній діяльності з метою не втратити спадку християнської педагогіки. Оскільки особистість не може творитись самостійно, громада є тією об'єднувальною ланкою, яка координує та

організують чітку роботу на шляху виховання на моральних принципах підростаючого покоління.

Педагоги, що викладають даний предмет, мають право на розробку та реалізацію власних дидактичних матеріалів для навчальних тем у рамках програми. Особливу увагу звертаємо на використання християнського духовно-просвітницького часопису «Слово вчителю» тощо. При організації освітнього процесу закладам загальної середньої освіти дозволено використовувати лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки.

Здійснювати духовно-моральне виховання учнів перших класів в контексті реалізації реформи української школи, здійснюючи з цією метою інтеграцію духовно-морального виховання з іншими предметами, а також у процесі реалізації виховної роботи, ранкових зустрічей, годин групового спілкування тощо. Зазначеній інтеграції цілком сприятиме використання програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 6 від 02 липня 2018 р.) та Вченою радою Інституту модернізації змісту освіти МОН України (протокол № 22.1/10-3356 від 27 серпня 2018р.; керівник програми І. Д. Бех - дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту проблем виховання НАПН України). З метою популяризації та утвердження духовно-моральних цінностей, здорового способу життя у шкільному середовищі для учнів початкової школи запропонувати ранкові зустрічі, руханки на етичну тематику.

Головною метою інтегрованих уроків має бути не виклад максимального обсягу інформації, а формування цілісної картини світу та підвищення пізнавального інтересу учнів. Впроваджувати інтегровані заняття з основ християнської етики до змісту навчальних дисциплін (література, мова, історія, біологія, хімія, фізика, астрономія, географія, трудове навчання, предметів художньо-естетичного циклу тощо).

Інший напрям інтеграції християнських цінностей в освітній процес НУШ є констатація християнських поглядів учених. Рекомендуємо наводити їх вислови щодо християнської віри чи приклади діяльності, які виражають християнську віру. Важливо звертатися до учнівської логіки, використовуючи мозкові штурми для стимуляції мислення в певному напрямі, корегуючи вивчення визначеною навчальною програмою тематики досягнень сучасної науки.

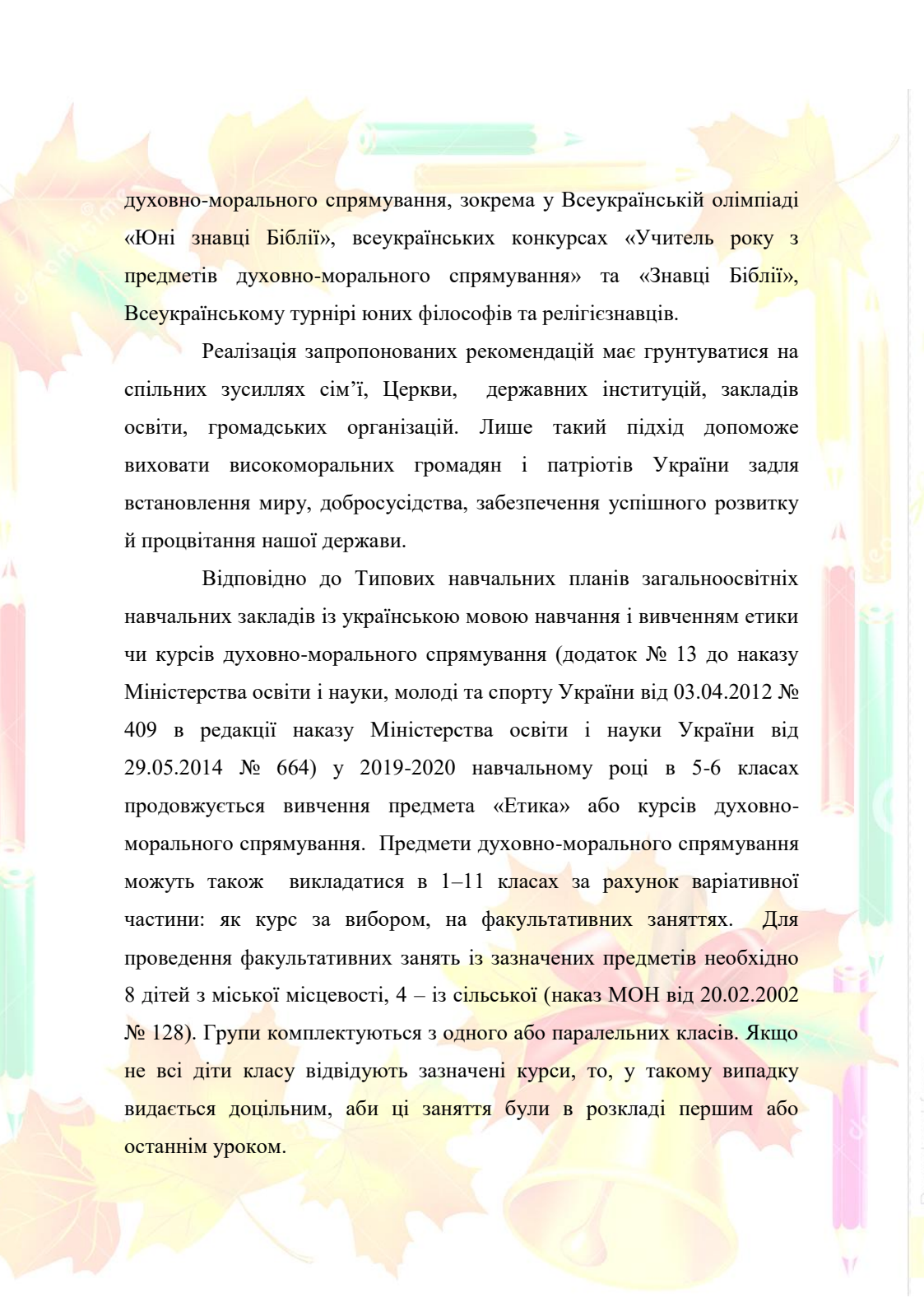
«Я пізнаю світ із Суперкнигою» — це інноваційний навчально-методичний комплект, розрахований на підготовку дітей до знайомства з біблійними словом і християнськими цінностями в актуальному для сучасних дітей форматі сприйняття світу й довкілля. Гриф Міністерства освіти і науки України (схвалено для використання в навчальних закладах «Інститут модернізації змісту освіти МОН України 22.10.2018 № 22.1/12-Г-936») дозволяє використовувати повний навчально-методичний комплект у початковій і основній школі в класній, позакласній і позашкільній роботі. Навчально-методичний комплект «Я пізнаю світ із Суперкнигою» містить матеріали: 1) методична розробка «Зустрічі в Клубі Суперкниги», 2) посібник для творчості «СуперСаморобки», 3) методична розробка «Табір

Суперкниги. Рятівники», 4) аудіовізуалізовані матеріали «Суперкнига», які побудовані на прикладах біблійних оповідань для дітей шкільного віку. Викладачам предметів духовно-морального спрямування цей комплект рекомендуємо для використання як додатковий до уроків основ християнської етики, або як самостійний курс за вибором, визначеним на педраді школи, для проведення позакласних і позашкільних занять.

Ще однією наявною можливістю для виховання морально - духовної особистості є використання відповідного матеріалу у позакласній діяльності, а також у форматі позашкільної освіти. Вилучати з виховних заходів закладів освіти невластивих для української християнської культури елементів, пов'язаних із ворожінням, чаклунством, магією, окультизмом, спіритизмом, які негативно впливають на психологічний розвиток дитини і формують антихристиянський світогляд (наприклад, хелловін).

У початковій школі навчальні досягнення учнів з курсів за вибором оцінюються вербально. У середній та старшій школі предмет оцінюється згідно з критеріями, передбаченими програмою. Оцінки учням на факультативних заняттях не ставляться. При навчанні основ християнської етики та оцінюванні знань учнів бажано уникати фанатизму, інфантилізму (впадання в дитинство), сентименталізму (надмірних почуттів), раціоналізму (намагання все пояснити з допомогою розуму), вербалізму (багатомовства) та фальшивого активізму.

Рекомендуємо активізувати участь педагогів та здобувачів освіти у різноманітних конкурсах, виставках, форумах, презентаціях, олімпіадах, турнірах, семінарах, круглих столах і т. ін. із предметів

духовно-морального спрямування, зокрема у Всеукраїнській олімпіаді «Юні знавці Біблії», всеукраїнських конкурсах «Учитель року з предметів духовно-морального спрямування» та «Знавці Біблії», Всеукраїнському турнірі юних філософів та релігієзнавців.

Реалізація запропонованих рекомендацій має ґрунтуватися на спільних зусиллях сім'ї, Церкви, державних інституцій, закладів освіти, громадських організацій. Лише такий підхід допоможе виховати високоморальних громадян і патріотів України задля встановлення миру, добросусідства, забезпечення успішного розвитку й процвітання нашої держави.

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів із українською мовою навчання і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток № 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2019-2020 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Предмети духовно-морального спрямування можуть також викладатися в 1–11 класах за рахунок варіативної частини: як курс за вибором, на факультативних заняттях. Для проведення факультативних занять із зазначених предметів необхідно 8 дітей з міської місцевості, 4 – із сільської (наказ МОН від 20.02.2002 № 128). Групи комплектуються з одного або паралельних класів. Якщо не всі діти класу відвідують зазначені курси, то, у такому випадку видається доцільним, аби ці заняття були в розкладі першим або останнім уроком.

VI. Формування ціннісних ставлень засобами позашкільної освіти

Позашкільна освіта вирішує питання емоційного, фізичного та інтелектуального розвитку особистості, формування її цінностей та компетентностей. Водночас позашкільна освіта сприяє забезпеченню потреб особистості у творчій самореалізації, її соціалізації, включенню в суспільні відносини, входженню у широкий світ.

Особливістю позашкільної освіти є забезпечення вільного часу особистості, її надання в закладах позашкільної освіти та інших соціальних інституціях.

Модернізація змісту освіти, впровадження новітніх технологій як технічних, так і педагогічних, вимагають від закладів позашкільної освіти долучатися до якісних змін. Не втрачаючи своїх особистісних рис, вони повинні шукати нові форми, методи навчально-виховної роботи, застосовувати надбання науки і практики, налагоджувати зв'язки з зарубіжними закладами відповідного напрямку діяльності.

На сьогоднішній день Міністерство освіти і науки наголошує, що місцеві органи самоврядування мають дбати про розвиток позашкільної освіти. «До позашкільної освіти не можна ставитися недбало. Це варто враховувати під час подальшого формування політики» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2735192-grinevic-do-pozaskilnoi-osviti-ne-mozna-stavitisa-nedbalo.html>).

Міжнародною асоціацією позашкільної освіти із залученням представників органів законодавчої і виконавчої влади, працівників органів управління освітою, закладів освіти, вчених, громадськості України та інших держав розроблена **Стратегія розвитку позашкільної освіти**

http://pou.org.ua/?fbclid=IwAR0npyZiNkUTDE2U_q5eBfc5OBU5yR4xmqoQpKCGfqchreoP1QHQB1TWX0.

Документ є підсумком ситуаційного аналізу і представляє стратегію розвитку позашкільної освіти України. У документі подана загальна характеристика позашкільної освіти України, її концептуальні основи та стратегічні вектори розвитку, SWOT-аналіз і дорожня карта.

Інформуємо, що кафедра позашкільної освіти ІПФ НПУ імені М.П. Драгоманова, що є єдиною в Україні кафедрою з підготовки фахівців системи позашкільної освіти, запрошує на навчання абітурієнтів денної та заочної форми за освітніми програмами "Позашкільна освіта" на бакалаврському і магістерському рівнях. З метою інформаційного супроводу створена попередня реєстрація абітурієнта.

Зверніть увагу!

- Лист МОН від 10.07.2019 р. №1/9-436 «Про методичні рекомендації з питань організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2019-2020 навчальному році».

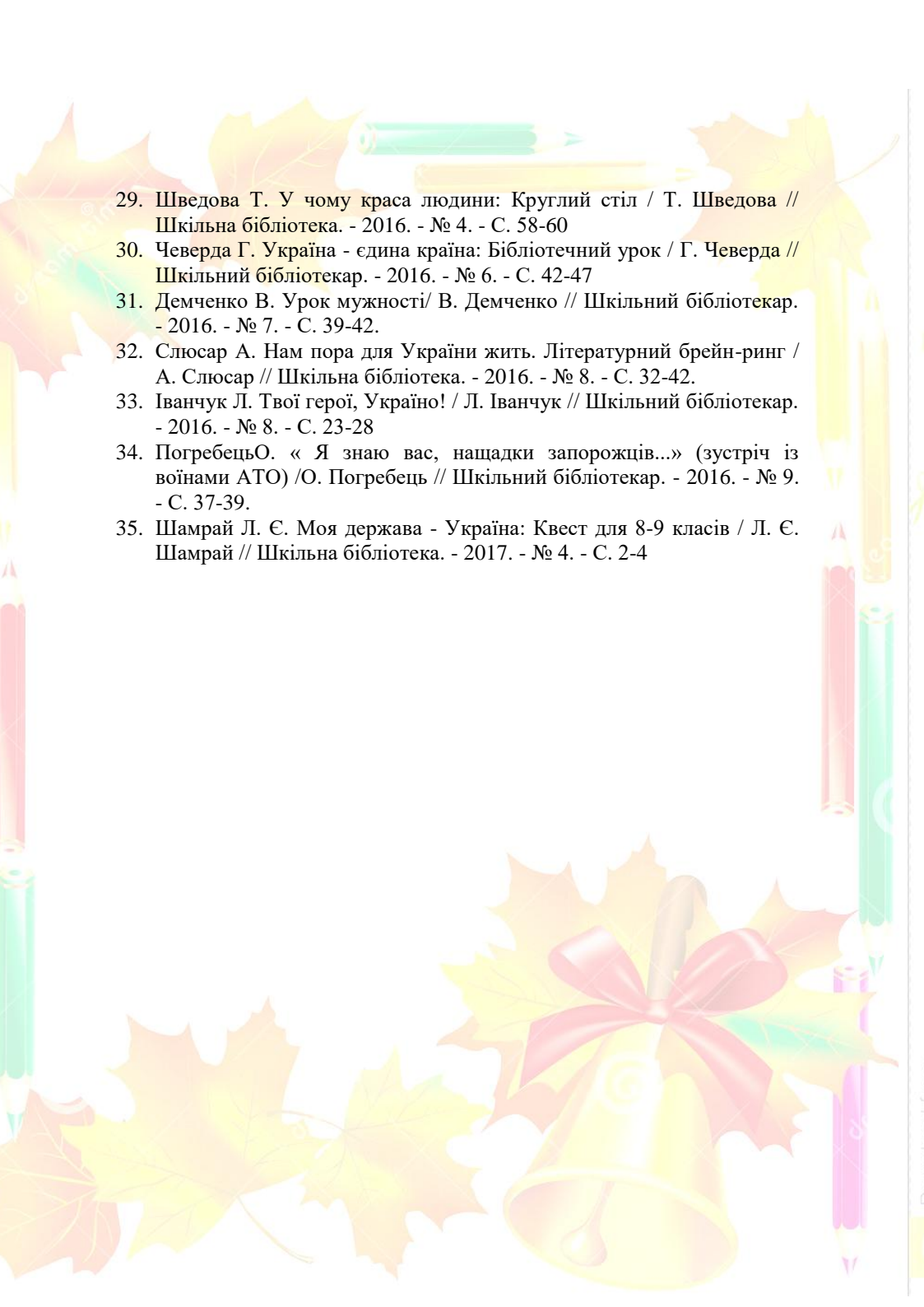
- Чинні навчальні програми з позашкільної освіти, розміщені у спільноті Центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти

<https://www.facebook.com/groups/206780763071428/>.

Рекомендовані джерела:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
2. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р,
3. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.10. 2018 року, №710
5. План дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017—2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 743-р
6. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641
7. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). Режим доступу : <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>
8. Наказ МОН № 641 від 16 червня 2015 року [«Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах»](#);
9. Наказ МОН від 07 вересня 2000 № 439 [«Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України»](#).
10. Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.03.2019 №1/9-156
11. Виховна робота та захист прав дитини. Сайт Міністерства освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/vikhovna-robota>

12. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н.М. — Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.
13. Бех, І. Д., Журба, К. О., Киричок, В. А., Чорна, К. І., Назаренко Г. А., & Шкільна, І. М. (2011). Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін. (Навчально-методичний посібник). Київ, Педагогічна думка.
14. Бех, І. Д. (2018). Особистість на шляху до духовних цінностей. (Монографія). Київ-Чернівці: «Букрек».
15. Захаренко С. Формування громадянина-патріота у педагогічній системі О.А.Захаренка / С. Захаренко, О. Коваленко // Рід на школа. - 2013. - № 6. - С. 36-40.
17. Колісніченко В. Символи держави і народу : школа патріотичного виховання : [сценарій] / В. М. Колісніченко // Позакласний час. – 2015. – № 1. – С. 5-8.
18. Матяшук В. Сучасне патріотичне виховання в школах України . – С. 58-70.
19. Вислови про виховання // Шкільна бібліотека. - 2018. - № 8. - С. 8
20. Міжнародний день сім'ї: Без сім'ї та свого роду - немає нації народу // Шкільна бібліотека. - 2017. - № 4. - С. 39-41
21. День Європи в Україні: Ми - європейці // Шкільна бібліотека. - 2017. - № 4. - С. 54-55
22. Тацоха Г. Г. Обереги нашого роду / Г. Г. Тацоха // Шкільна бібліотека. - 2017. - № 5. - С. 3-6
23. Найдорожчі у світі: Всесвітній день батьків: [Вірші, притчі] // Шкільна бібліотека. - 2017. - № 5. - С. 16-18
24. Четверик Л. П. Ой роде наш красний, роде наш прекрасний... / Л. П. Четверик // Шкільний бібліотекар. - 2017. - № 5. - С. 12-17
25. Олійник Н. М. Від роду - до народу: родинне свято // Шкільний бібліотекар. - 2017. - № 7. - С. 17-20
26. Малова Ю. В. Де козак, там і слава: свято // Шкільний бібліотекар. - 2017. - № 7. - С. 21-25
27. Лобанова О. В. "Іхній подвиг житиме вічно: до дня пам'яті Героїв Небесної сотні / О. В. Лобанова // Шкільний бібліотекар. - 2017. - № 7. - С. 26-28
28. Одінцова В. Добром і любов'ю серця обігрієм : Літературно-музична композиція / В. Одінцова, Є. Малка // Шкільна бібліотека. - 2016. - № 4. - С. 49-50

-
29. Шведова Т. У чому краса людини: Круглий стіл / Т. Шведова // Шкільна бібліотека. - 2016. - № 4. - С. 58-60
30. Чеверда Г. Україна - єдина країна: Бібліотечний урок / Г. Чеверда // Шкільний бібліотекар. - 2016. - № 6. - С. 42-47
31. Демченко В. Урок мужності/ В. Демченко // Шкільний бібліотекар. - 2016. - № 7. - С. 39-42.
32. Слюсар А. Нам пора для України жить. Літературний брейн-ринг / А. Слюсар // Шкільна бібліотека. - 2016. - № 8. - С. 32-42.
33. Іванчук Л. Твої герої, Україно! / Л. Іванчук // Шкільний бібліотекар. - 2016. - № 8. - С. 23-28
34. ПогребецьО. « Я знаю вас, нащадки запорожців...» (зустріч із воїнами АТО) /О. Погребець // Шкільний бібліотекар. - 2016. - № 9. - С. 37-39.
35. Шамрай Л. Є. Моя держава - Україна: Квест для 8-9 класів / Л. Є. Шамрай // Шкільна бібліотека. - 2017. - № 4. - С. 2-4